

VU Research Portal

Het kerkgenootschap in de neutrale staat

Kooten, T.

2017

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Kooten, T. (2017). *Het kerkgenootschap in de neutrale staat: Een verkenning en analyse van de positie van het kerkgenootschap binnen de Nederlandse rechtsorde.* [, Vrije Universiteit Amsterdam].

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Hoofdstuk 1	15
Inleiding.....	15
1.1 Staat en kerk: neutraliteit en gelijkheid.....	17
1.2 Grenzen aan de institutionele vrijheid van kerkgenootschappen.....	18
1.3 Financiële facilitering van kerkgenootschappen.....	19
I. Constitutionele kaders: van scheiding kerk en staat naar staatsneutraliteit	21
Hoofdstuk 2	22
Scheiding van kerk en staat in Nederland: historische schets en inhoud	22
2.1 Inleiding	22
2.2 Unie van Utrecht, Bataafse Omwenteling en Franse overheersing	23
2.2.1 Bataafse omwenteling en Franse tijd: periode 1795-1798.....	25
2.2.2 Bataafse omwenteling en Franse tijd: periode 1798-1801	26
2.2.3 Bataafse omwenteling en Franse tijd: periode 1801-1805.....	26
2.2.4 Bataafse omwenteling en Franse tijd: periode 1805-1813.....	28
2.3 Restauratie.....	29
2.3.1 De Grondwet van 1814	29
2.3.2 De Grondwet van 1815	31
2.4 De Grondwet van 1848	32
2.5 De Wet op de Kerkgenootschappen van 1853.....	34
2.6 De Grondwet van 1972	37
2.7 De Grondwet van 1983	38
2.8 Evaluatie	39
Hoofdstuk 3	40
De vrijheid van godsdienst in artikel 9 EVRM.....	40
3.1 Inleiding	40
3.2 Reikwijdte recht op godsdienstvrijheid in de zin van artikel 9 EVRM	41
3.3 Religieuze collectieven ook drager van het recht in artikel 9 EVRM?.....	44
3.3.1 Organisatievrijheid van geloofsgemeenschappen: Hasan-Chaush-arrest.....	45
3.3.2 Recht op rechtspersoonlijkheid als geloofsgemeenschap: Jehovah's Getuigen/Oostenrijk.....	46
3.3.4 Positieve verplichting tot bescherming van geloofsgemeenschappen	51
3.3.5 Conclusies	51
3.4 Toegestane beperkingen.....	52
3.4.1 Beperking bij de wet voorzien	52
3.4.2 Legitiem doel.....	53

3.4.2.1	Arrest Lautsi/Italië	54
3.4.2.2	Vrijheid van organisatie en individu	55
3.4.3	Noodzakelijk in een democratische samenleving	58
3.4.3.1	Dringende maatschappelijke noodzaak.....	59
3.5	Conclusies	61
Hoofdstuk 4	63	
Gelijke behandeling van kerkgenootschappen	63	
4.1	Inleiding	63
4.2	Verdragsrechtelijk kader	64
4.2.1	Vergelijkbaarheidstoets	65
4.2.2	Wettig doel	66
4.2.3	Verschil in behandeling geschikt om doel te bereiken.....	66
4.2.4	Proportionaliteitscriterium	67
4.3	Het discriminatieverbod in artikel 14 EVRM	68
4.3.1	Heilige kloosters/Griekenland.....	68
4.3.2	RKK te Canea/Griekenland.....	69
4.3.3	Jehovah's Getuigen/Oostenrijk	70
4.3.4	Mennonieten/Hongarije.....	71
4.3.5	Mormonen/Verenigd Koninkrijk.....	72
Hoofdstuk 5	75	
De vrijheid van godsdienst in artikel 6 Gw	75	
5.1	Inleiding	75
5.2	Grondrechten in de Grondwet.....	75
Beperkingen op grondrechten	77	
5.3	Artikel 6 Gw	79
5.3.1	Godsdienstige praktijk.....	79
5.3.2	Objectieveerbaarheid en interpretatieve terughoudendheid.....	80
5.3.3	Godsdienstoefening	81
5.3.4	Uitdragen en overdragen overtuiging.....	82
5.3.5	Organisatievrijheid	82
5.4	Beperkingsclausules	84
5.6	Conclusie.....	86
Hoofdstuk 6	88	
Scheiding van kerk en staat in Nederland en staatsneutraliteit in Duitsland.....	88	
6.1	Inleiding	88

6.2	Staatsneutraliteit in Nederland: drie benaderingen	88
6.2.1	Vermeulen: staatsneutraliteit in Nederland => pluralistische coöperatie.....	89
6.2.2	Van der Burg: staatsneutraliteit => inclusieve neutraliteit.....	90
6.2.3	Van Bijsterveld: ontvlechting en accommodatie	92
6.3	Aspecten scheiding van kerk en staat	94
6.3.1	Verbod institutionele zeggenschap over en weer	94
6.3.2	Gelijkheidsbeginsel	95
6.3.3	Nadere duiding: beginsel scheiding kerk en staat achterhaald, beter staatsneutraliteit	96
6.4	Duitsland.....	98
6.4.2	‘Hinkender Trennung’	100
6.5	Conclusie.....	101

II. Grenzen aan de institutionele vrijheid van kerkgenootschappen 104

Hoofdstuk 7 105

Het kerkgenootschap en de Algemene wet gelijke behandeling 105

7.1	Inleiding	105
7.2	De Algemene wet gelijke behandeling: historie en enkele hoofdlijnen.....	106
7.2.1	Parlementaire geschiedenis	107
7.2.2	Structuur	108
7.3	Mogelijke inbreuk op de Kaderrichtlijn – adviezen en discussie	112
7.3.1	Kaderrichtlijn: omzetting	112
7.3.2	Bezwaren Europese Commissie	113
7.3.3	Advies CGB	114
7.3.4	Advies Raad van State.....	116
7.3.5	Standpunt kabinet.....	120
7.4	Artikel 3 AWGB nader beschouwd: enkele CGB-oordelen	121
7.4.1	Wetshistorie.....	121
7.4.2	Kerkgenootschappen, zelfstandige onderdelen en genootschappen op geestelijke grondslag in de AWGB.....	123
	Commentaar	125
	7.4.2.2 Huize Het Oosten.....	128
	Commentaar	129
	Commentaar	131
	7.4.2.4 Conclusie.....	131
7.4.3	Rechtsverhoudingen binnen het kerkgenootschap	132

7.4.3.1	Baptistengemeente Hengelo.....	132
	Commentaar	133
7.4.3.2	Doopsgezinde gemeente Groningen	133
	Commentaar	133
7.4.4	Geestelijk ambt.....	135
7.5	Conclusies	137
Hoofdstuk 8		139
Het kerkgenootschap, zijn zelfstandige onderdelen en lichamen.....		139
8.1	Inleiding	139
8.2	Rechtskarakter kerkgenootschap.....	139
8.2.1	Rechtsvorm kerkgenootschap?	139
8.2.2	Samenloop met andere rechtsvormen?	142
8.3	Kerkgenootschap: voorgeschiedenis.....	146
8.3.1	Wet op de kerkgenootschappen.....	147
8.3.3	De definitie van Duynstee	150
8.3.3.1	‘Een blijvende vereniging van personen’	151
8.4	Kerkgenootschap: wetsgeschiedenis.....	158
8.5	Kerkgenootschap: jurisprudentie	161
8.6	Kerkgenootschap: doctrine	163
8.7	Kerkgenootschap: conclusies	167
8.9	Zelfstandige onderdelen: inleiding	172
8.10	Zelfstandige onderdelen: wetsgeschiedenis	173
8.11	Zelfstandige onderdelen: jurisprudentie.....	174
8.11.1	Erkenning door kerkgenootschap.....	174
8.11.2	Rechtspersoonlijkheid	176
8.11.4	Criteria op basis van de jurisprudentie	180
8.12	Zelfstandige onderdelen: opvattingen in de literatuur	180
8.13	Zelfstandige onderdelen: criteria en conclusies	182
8.13.1	Rechtspersoonlijkheid	183
8.13.2	Onderdeel kerkgenootschap	184
8.13.3	Zelfstandig onderdeel, geen lichaam of kerkgenootschap	185
8.13.4	Conclusies zelfstandig onderdeel en knelpunten	187
8.14	Kerkelijke lichamen	190
8.14.1	Wetsgeschiedenis	191
8.14.2	Doctrine	193
8.14.3	Knelpunten en conclusies kerkelijk lichaam	194
8.15	Conclusies	195

Hoofdstuk 9	198
Het geestelijk ambt	198
9.1 Inleiding	198
9.2 Scheiding van kerk en staat.....	200
9.3 De rechtspositie van de geestelijk ambtsdrager	201
9.3.1 Kerkelijke geschillen en de bevoegdheid van de burgerlijke rechter.....	201
9.3.2 Het geestelijk ambt juridisch geduid: een arbeidsovereenkomst?.....	210
9.3.3 De geestelijke sociaal verzekerd?.....	217
9.4 Afsluiting	219
Hoofdstuk 10	224
Toelaatbaarheid registratie van kerkgenootschappen... 224	
10.1 Inleiding	224
10.2 Registratieplicht juridisch toelaatbaar?.....	225
10.2.1 Inleiding	225
10.2.2 Registratieplicht in het licht van het EVRM en de Grondwet.....	226
10.2.2.1 Essentia artikel 9 EVRM.....	226
10.2.2.2 Manoussakis versus Griekenland.....	227
10.2.2.3 Hasan-Chaush versus Bulgarije	227
10.2.2.4 Metropolitane Kerk Bessarabië versus Moldavië.....	228
10.2.2.5 Leger des Heils Moskou versus Rusland	228
10.2.2.6 Jehovah's Getuigen versus Oostenrijk.....	228
10.2.2.7 AIV-rapport en Guidelines Venice Commission	229
10.2.2.8 Nationaal bezien: artikel 6 Gw.....	230
10.2.2.9 Evaluatie	231
10.3 Registratie van kerkgenootschappen in de Handelsregisterwet.....	233
10.3.1 Inhoud oorspronkelijk wetsvoorstel en doelstellingen wetgever	233
10.3.2 Kritiek Raad van State en Tweede Kamer	235
10.3.3 Antwoord regering	236
10.4 Handelsregisterbesluit.....	239
10.4.1 Opgave ter inschrijving	239
10.4.2 Rechtsgang	240
10.4.3 Registratie kerkgenootschappen.....	240
10.4.4 Te registreren gegevens.....	241
10.4.5 Kerkgenootschap en onderneming	243
10.4.6 Financieel besluit handelsregister	244
10.5 Evaluatie	245
10.5.1 Inleiding	245

10.5.2.	Introductie vormvereiste(n) voor kerkgenootschappen.....	246
10.5.3	Beoordelingscriteria inschrijving kerkgenootschap	248
10.5.4.	Rechtsgang	250
10.5.5.	Deskundigheid Kamers van Koophandel	250
10.5.6	Lastenverzwaring	251
10.5.7.	Omvang registratie	252
10.5.7.1	Rechtsonzekerheid: domiciliekeuze niet-geregistreerde kerkelijke rechtspersonen	253
10.5.7.2	Registratie kerkelijke bestuurders	254
10.5.7.3	Facultatieve registratie vertegenwoordigingsbepalingen en vertegenwoordigers	257
10.6	Conclusies en aanbevelingen	258
Hoofdstuk 11		261
Ontbinding van kerkgenootschappen: mogelijkheden en beperkingen		261
11.1	Inleiding	261
11.1.1	Zelfstandige onderdelen en lichamen	261
11.2	Ontbinding in het Nederlandse rechtspersonenrecht	263
11.2.1	Ontbindingsbesluit door bevoegd kerkgenootschappelijk orgaan	264
11.2.2	Ontbreken regeling in kerkelijk statuut	264
11.2.3	Gebeurtenis leidend tot ontbinding	266
11.2.4	Ontbinding en vereffening na faillissement	268
11.2.4.1	Faillissement kerkgenootschap	268
11.2.4.2	Positie kerkelijke ambtsdragers bij faillissement.....	270
11.2.4.3	Res sacrae.....	271
11.2.4.4	Ontbinding na insolventie of wegens de toestand van de boedel	272
11.2.5	Ontbreken van leden.....	273
11.2.6	Beschikking van de Kamer van Koophandel	275
11.3	Tussenconclusies ontbinding	278
11.4	Gerechtelijke ontbinding kerkgenootschappen	279
11.4.1	Ontbinding op grond van artikel 2:21 BW	280
11.4.2	Gebreken klevend aan de totstandkoming.....	280
11.4.3	Statuten voldoen niet aan eisen der wet	281
11.4.5	Niet voldoen aan wettelijke omschrijving rechtsvorm.....	282
11.5	Ontbinding op grond van artikel 2:20 BW	282
11.5.1	Wetsgeschiedenis	283
11.5.1.1	Jaren vijftig	283
11.5.1.3	Jaren tachtig	285

11.5.2	Visies in de rechtsliteratuur	287
11.5.3	Ontwikkelingen sinds het jaar 2000	292
11.6	Evaluatie en alternatieven	295
11.6.1	Ontbinding kerkgenootschappen wenselijk?	298
11.6.2	Optie 1: rechtstreekse toepasselijkheid artikel 2:20 BW	299
11.6.3	Optie 2: afzonderlijke ontbindingsprocedure kerkgenootschappen	300
11.6.3.1	Verzwarende procedure met voorschriften artikel 9 EVRM	300
11.6.3.2	Verzwarende procedure artikel 2:20 BW met deskundigen	301
11.6.3.3	Ontbinding bij wet in formele zin	302
11.7	Slotsom	303
III. Financiële facilitering kerkgenootschappen		308
Hoofdstuk 12		309
Subsidieverlening aan kerkgenootschappen		309
12.1	Inleiding	309
12.2	Toelaatbaarheid subsidiëring kerkgenootschappen	311
12.2.1	Subsidies voor gebouwen met een religieuze functie	311
12.2.2	Rapport <i>Overheid, godsdienst en levensovertuiging</i>	312
12.2.3	Tweeluik <i>Religie en publieke domein</i>	315
12.2.4	Jurisprudentie	317
12.2.5	Subsidiëring organisaties met van overheid afwijkend eigen beleid	319
12.3	De wettelijke subsidieregeling	325
12.3.1	Achtergronden	325
12.3.2	Structuur subsidietitel	325
12.3.4	Definitie subsidie	327
12.4	Subsidieverplichtingen	328
12.4.1	Inleiding	328
12.4.2	Subsidieverplichtingen binnen de rechtsstaat	328
12.4.3	Vier soorten subsidieverplichtingen in de Awb	329
12.4.4	Drie soorten subsidieverplichtingen naar de mate van sturing	331
12.5	Grenzen aan subsidieverplichtingen	332
12.5.1	Algemene beginselen van behoorlijk bestuur	333
12.5.2	Verbod misbruik van bevoegdheid	333
12.5.4	Parallellie met grondrechtenbeperkende overeenkomsten	335
12.5.5	Visie Van der Burg	336
12.5.6	Kerkgenootschappen en niet-doelgebonden verplichtingen	336
12.6	Duitsland	337
12.6.1	Bekostiging	338

12.6.2	Medezeggenschap personeel	340
12.6.3	Financiële verantwoordingsplicht kerkelijke instellingen.....	340
12.6.4	Conclusies	344
12.7	Parallel met subsidiëring politieke partijen.....	344
12.7.1	Wet Subsidiëring Politieke Partijen	345
12.7.1.1	Inleiding	345
12.7.1.2	Structuur van de Wet Subsidiëring Politieke Partijen.....	346
12.7.1.3	Afweging ‘autonomie ontvanger’ en ‘controle verstrekker’.....	348
Hoofdstuk 13		353
Subsidiëring opleidingen geestelijk of levensbeschouwelijk ambt		353
13.1	Inleiding	353
13.2	Historische achtergrond	355
13.2.1	Staatscommissie	355
13.2.2	Gelijke behandeling: wijziging artikelen XIII en XIV WWO oud	357
13.2.3	Bekostigingssysteem	359
13.2.4	Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek	360
13.3	Imamopleidingen in Nederland.....	362
13.3.1	Inleiding	362
13.3.3	Conclusie.....	366
13.4	Vereisten subsidiëring ambtsopleidingen	368
13.4.1	Inleiding	368
13.4.2	Vereisten kerkelijke ambtsopleidingen	368
13.4.3	Vereisten subsidiëring ambtsopleiding en beginsel van scheiding van kerk en staat	374
13.5	Conclusies	378
Hoofdstuk 14		382
Fiscale begunstiging van kerkgenootschappen.....		382
14.1	Inleiding	382
14.2	Actuele regelgeving algemeen nut beogende instellingen.....	384
14.2.1	Voorwaarden erkenning	384
14.2.2	Groepsbeschikkingen en convenant kerkgenootschappen	388
14.3	Algemeen nut	389
14.3.1	Algemeen nut: historische schets	389
14.3.2	Kerkgenootschappen: intrinsiek algemeen nut beogend?	391
14.4	Feitelijke werkzaamheid	394
14.5	Vrijstelling onroerendezaakbelastingen	397

14.6	Evaluatie	401
14.6.1	Wijzigingen ANBI-regelgeving: de zilveren koorde aangehaald!	401
14.6.2	CIO-convenant: ongelijke behandeling tussen kerkgenootschappen?	404
14.6.3	Conclusies	406
Hoofdstuk 15		408
Conclusies en aanbevelingen		408
15.1	Constitutionele kaders: van scheiding van kerk en staat naar staatsneutraliteit ..	408
15.2	Grenzen aan de institutionele vrijheid van kerkgenootschappen	411
15.3	Financiële facilitering van kerkgenootschappen	415
Samenvatting		419
Summary		433
Bijlagen		446
	Bijlage I: artikel XIII Unie van Utrecht 1579	447
	Bijlage II: relevante bepalingen Staatsregeling 1798	448
	Bijlage III: relevante bepalingen Staatsregeling 1801	450
	Bijlage IV: artikel 4 en 51 Staatsregeling 1805	451
	Bijlage V: artikel 6 Staatsregeling 1806	452
	Bijlage VI: relevante bepalingen Grondwet 1814	453
	Bijlage VII: relevante bepalingen Grondwet 1815	454
	Bijlage VIII: relevante bepalingen Grondwet 1848	456
	Bijlage IX: additioneel artikel X Grondwet 1972	457
	Bijlage X: relevante bepalingen Grondwet 1983	458
	Bijlage XI: relevante bepalingen Wet op de kerkgenootschappen	459
	Bijlage XII: relevante bepalingen Boek 2 Burgerlijk Wetboek	460
	Bijlage XIII: artikel 1 t/m 10 Algemene wet gelijke behandeling	464
	Bijlage XIV: artikel 18 en 47 Handelsregisterwet 2007	469
	Bijlage XV: artikel 8 en 31 Handelsregisterbesluit 2008	470
	Bijlage XVI: relevante bepalingen Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek 471	
	Bijlage XVII: relevante bepalingen Algemene wet bestuursrecht	477
	Bijlage XVIII: artikel 220 en 220d Gemeentewet	479
	Bijlage XIX: artikel 5b Algemene wet inzake rijksbelastingen	480
	Bijlage XX: relevante bepalingen Uitvoeringsregeling Algemene wet inzake rijksbelastingen 1994	482
	Bijlage XXI: relevante bepalingen Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden	484
	Bijlage XXII: relevante bepalingen Grundgesetz BRD met Weimarer Reichsverfassung	486
	Bijlage XXIII: artikel 291 Code Pénal	489
	Bijlage XXIV: relevante bepalingen VN-Vrouwenverdrag	490
	Bijlage XXV: artikel 17 lid 3 Sozialgesetzbuch/Erstes Buch	491

Bijlage XXVI: relevante bepalingen Krankenhausgestaltungsgesetz des Landes Nordrhein-Westfalen (KHGG NRW)	492
Bijlage XXVII: § 118 Betriebsverfassungsgesetz	493
Bijlage XXVIII: relevante bepalingen Bundeshaushaltsordnung.....	494
Bijlage XXIX: artikel 2.142 en 2.171 Mediawet 2008.....	495
Bijlage XXX: relevante bepalingen Wet subsidiëring politieke partijen	496
Bijlage XXXI: artikel 16 en 17 Wet bescherming persoonsgegevens	498
Bibliografie	499
Jurisprudentieregister	520
Gebruikte afkortingen	526
Trefwoordenregister	528